

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ “ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ”

У статті аналізується блок проблем пов'язаних із викладанням у вузі однієї із базових навчальних дисциплін – експериментальної психології. Авторка на основі структури курсу систематизує труднощі, з якими стикаються студенти при засвоєнні основних понять та тем, аналізує їх причини, пропонує конкретні шляхи подолання. Також авторка пропонує модель орієнтовного тематичного планування курсу “Експериментальна психологія” у відповідності до стандартів кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищій школі.

Вступ

“Експериментальна психологія” є однією з найцікавіших і водночас найскладніших дисциплін у навчальній програмі студентів, які спеціалізуються у психології. Володіння нормативами експериментального методу свідчить про фаховий рівень психолога, ставить його на щабель вище за тих колег, чий інструментарій обмежується тестами та опитувальниками. Експеримент, на відміну від усіх інших методів, в тому числі і кореляційного дослідження, дає можливість встановлювати каузальний (причинно-наслідковий) зв'язок між явищами. Лише здійснивши експеримент, можна з впевненістю формулювати висновки про те, які саме механізми лежать в основі психологічних феноменів, спричиняють їх виникнення та впливають на розвиток.

Проте, сучасні українські психологи рідко звертаються до експерименту. Поширеною є думка, що цей метод вимагає великих затрат і малоефективний. На мій погляд, така ситуація пов'язана не стільки із складністю методу, скільки із втратою традицій експериментування в психології. Експеримент – фундамент психологічної науки (варто згадати В. Вундта, Е. Крепеліна, Г.І. Челпанова, І.П. Павлова, О.Ф. Лазурського, М.М. Ланге) витіснили описові методи: тести, опитувальники, в кращому випадку –

спостереження. Звичайно, можливості психодіагностики захоплюють: відносна простота інтерпретації, чисельність профілів, індексів, коефіцієнтів – все це приваблює, однак чи задовольняє потреби психологічного дослідження? Відмова від експерименту в психології унеможлиблює встановлення причинно-наслідкових залежностей, формування явищ, обмежує можливості дослідження нових та маловивчених феноменів, зменшує ефективність дослідницького прогнозу. Саме тому вивчення теорії та оволодіння практикою експерименту є важливим для майбутніх психологів; завдання ж викладачів – створити сприятливі для цього умови.

Мета та завдання курсу “Експериментальна психологія”

Загальною метою курсу “Експериментальна психологія” є ознайомлення студентів із методологією психологічного експерименту. Конкретизують мету та окреслюють шляхи її досягнення завдання курсу:

- надати студентам інформацію про історію розвитку експерименту в психології, місце експериментальної психології у системі наукового знання;
- ознайомити студентів із необхідними та обов’язковими вимогами до знань і вмінь експериментатора, деонтологією дослідницької діяльності.
- ознайомити студентів із теорією та практикою експерименту: нормативами наукового мислення, структурою експериментального дослідження, його основними планами та процедурами, методами виміру експериментального ефекту та обробки отриманих результатів.
- озброїти студентів практичними прийомами по плануванню, організації та проведенню експериментів, інтерпретації та представленню результатів.
- ознайомити студентів з класичними експериментальними дослідженнями, проведеними в різних галузях психологічної науки [1].

Кожен викладач самостійно обирає спосіб реалізації завдань навчального курсу. Традиційним для вищої освіти є такий спосіб подання матеріалу, коли знання отримані в лекційному викладі закріплюються на заняттях практичного

курсу: від студентів вимагається як звичайне репродуктивне відтворення, так і відповіді на проблемні питання, розв'язок певних завдань; набули поширення тестові форми роботи на практичних заняттях; використовується гіпотетичне планування експериментальних досліджень та аналіз класичних експериментів.

Здавалось би, все нормально, і студентам залишається вдячно засвоювати запропоновані їм знання. Однак, під час проходження психологічної практики та при написанні курсових і дипломних робіт виявляється, що навіть успішні студенти, які демонстрували достатній рівень на практичних заняттях та іспиті, не можуть спланувати та провести елементарного експерименту, плутають плани, відчують труднощі при аналізі та інтерпретації. Спробуємо виділити та проаналізувати труднощі, з якими стикаються студенти при вивченні курсу “Експериментальна психологія”, накреслити шляхи

С. 170

їх подолання.

Основні проблеми викладання курсу “Експериментальна психологія” у вищій школі

Проблеми, пов'язані зі специфікою ознайомлення студентів з методами і методологією психологічних досліджень, окреслені у роботах Р. Готтсданкера, Д. Гудвіна, В.М. Дружиніна, Т.В. Корнілової, Д. Мартіна, Р. Солсо та інших [2, 3, 4, 5, 7, 8]. Кожен з цих авторів на основі досвіду викладання спеціальних курсів розробив методичні рекомендації, посібники, підручники. Усі вони сходяться на думці про необхідність вивчення основ експериментального дослідження для відповідного фахового рівня студентів, виділяють ті або інші проблеми викладання, пропонують конкретні шляхи їх вирішення.

Т.В. Корнілова наголошує на тому, що однією з основних проблем, з якою стикаються викладачі та студенти, є проблема розуміння методології експериментального методу, вирішення якої передбачає засвоєння нормативів психологічного дослідження та системи базових понять. Авторка зауважує, що досягнути цієї мети можливо за умови розвитку у студентів логічних схем

мислення, шляхом включення їх у наукові дискусії [5].

Д. Гудвін також на перший план висуває проблему розуміння логіки наукового мислення. Дослідник вважає, що дієвим способом допомоги студентам у засвоєнні методологічних основ науки може стати їх ознайомлення з історією розвитку методів психологічного дослідження, порівняння науки та псевдонауки. Друга важлива проблема на думку Д. Гудвіна – орієнтування у методах психологічного дослідження, її вирішення можливе за рахунок порівняльного аналізу базових методів. Третя проблема – етика регулювання психологічних досліджень, – може бути вирішення через ознайомлення студентів з етичними кодексами за законодавством. Найскладнішою для розв’язання є проблема незацікавленості в предметі. Тут, на думку автора, допоможе лише спосіб викладу матеріалу – використання яскравих прикладів та відмова від нудного теоретизування [3].

Р. Готтсданкер, Р. Солсо, Х. Джонсон, К. Біл вважають, що проблему засвоєння складних понять вирішує “висхідний” підхід до викладання, коли загальні принципи планування, обробки та інтерпретації даних експериментів роз’яснюються на конкретних прикладах (“від конкретного до загального”) [2, 8].

Д. Мартін наполягає, що основна проблема курсу “Експериментальна психологія” полягає в тому, що по його завершенню студенти не можуть спланувати та провести експеримент, вони знають “що таке експеримент” та не знають “як провести експеримент”. Дослідник пропонує не лише вивчати нормативами експериментального методу, а й використовувати їх на практиці – планувати та проводити власні експерименти [7]. Цікаво, що забута практика проводити експериментальні дослідження в межах навчального курсу була традиційною, ще Г.І. Челпанов під час викладання в Московському інституті пропонував

Думка про те, чому і навіщо потрібно вивчати такий нецікавий складний курс як “Основи наукових досліджень”, в межах якого ми знайомилися з методологією і методами експерименту приходила і до мене, коли студенткою третього курсу я намагалася розібратись в різноманітних планах та процедурах, збагнути що таке “каузальність” та для чого потрібен “нормальний розподіл”. Згодом, при написанні курсової, дипломної та дисертаційної роботи я з захопленням формулювала мету та гіпотези власного дослідження, планувала та проводила експерименти. Вдруге з парадоксом “нецікавості цікавих курсів” я зіткнулася, коли почала викладати основи психологічних досліджень, методи та методологію психологічних досліджень та експериментальну психологію. Пусті очі студентів на лекціях та практичних заняттях, формальне виконання усіх завдань з єдиною метою “відбути пару” приводило у відчай. Згадалося яким нудним для мене самої був увесь цей матеріал, і з якою цікавістю пізніше я планувала власні експерименти. Виникла думка синтезувати традиційні підходи до викладання цих курсів із практикою планування та проведення власних експериментів.

Ми надали змогу кожному студенту, в межах навчального курсу, вибрати ту проблему, яка його цікавить і дослідити її. Планування та проведення власних експериментів стало обов’язковою умовою для складання іспиту з курсу – усі студенти захищають свої роботи, захист зараховується як одне з екзаменаційних питань. Увесь процес планування та проведення експериментів контролюється викладачем лабораторного курсу, який власне і є науковим керівником. Слід зазначити, що від студентів не вимагається складних схем, однаково заохочуються як експерименти з малим N, так і факторні плани. Такий підхід створює ситуацію успіху не лише для відмінників, а і для тих, хто вчиться на “задовільно”, заохочуючи тим самим до наукового дослідництва.

Поєднання теоретичного засвоєння основ експериментальної психології з практикою планування та проведення власних експериментальних досліджень стало одним методом вирішення багатьох проблем. Об’єктивними показниками

дієвості такого підходу стали студентські дослідження – правильно сплановані, організовані та проведені психологічні експерименти, з адекватним аналізом результатів та валідними висновками.

У таблиці 1. систематизовано основні проблеми викладання курсу “Експериментальна психологія” та показано шляхи їх подолання в умовах поєднання теоретичного закріплення лекційного матеріалу на семінарських заняттях та експериментальної практики на заняттях лабораторного курсу.

C. 172

Таблиця 1.

Проблеми викладання курсу “Експериментальна психологія”

ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ “ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ”	ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ВИКЛАДАЦЬКИХ ПРОБЛЕМ ЧЕРЕЗ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНУ ПРАКТИКУ
Проблема вивчення методологічних основ науки, в тому числі засвоєння базових понять	Розробка дослідницької програми, яка базується на етапах наукового дослідження. Структурно-методологічний аналіз власних експериментів, який передбачає виділення залежної та незалежної змінної, загальної мети, експериментальної гіпотези тощо.
Проблема засвоєння правових та деонтологічних принципів експериментальної психології	Деонтологічний аналіз власних досліджень на основі перевірки їх відповідності кодексам професійної етики та чинному законодавству.
Проблема вивчення неекспериментальних методів в межах курсу та виокремлення серед них експерименту	Вибір та обґрунтування та перевірка адекватності досліджуваному явищу методів виміру експериментального ефекту. Розробка протоколу експерименту.
Проблема розуміння системи експериментальних планів	Поетапне планування власного експерименту. Послідовний вибір та обґрунтування планів, схематизація.
Проблема розуміння математико-статистичної обробки результатів психологічних експериментів	Використання описової статистики та методів статистичного висновку для кількісного аналізу і перевірки значимості результатів власних експериментів.

Проблема розуміння методів якісного аналізу та способів інтерпретації результатів експерименту.	Якісний аналіз та інтерпретація результатів власних експериментальних досліджень. Створення класифікацій та типологій, аналіз окремих випадків тощо.
Проблема розуміння причин артефактності висновків (валідності наукового висновку).	Формулювання висновків власних експериментальних досліджень. Перевірка висновків на артефактність.

Особливості викладання курсу “Експериментальна психологія” у кредитно-модульній системі організації навчального процесу

Основними організаційними проблемами, які виникли із впровадженням практики планування та проведення студентами власних експериментів стали такі: проблема структурування курсу, проблема поетапного контролю над плануванням та проведенням експериментальних досліджень, проблема оцінювання знань студентів. Всі ці проблеми були успішно вирішені за впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Так, в умовах традиційної системи організації навчального процесу курс структурувався за розділами з рівномірним розподілом занять практичного курсу, тобто кожен тиждень читалося два заняття: одне семінарське і одне лабораторне. Проблема полягала у тому, що студенти на початку курсу ще не

С. 173

мали достатнього багажу знань для планування власних експериментів і тому лабораторні заняття будувалися за схемою практичних: закріплення лекційного матеріалу, аналіз літератури, конспектування першоджерел, дискусії тощо. Коли ж заняття набували характеру власне лабораторних, їх залишалося не так багато і студенти не встигали детально обговорити з викладачам усі складності планування власних досліджень. Кредитно-модульна організація навчального процесу також передбачає поділ курсу на певні змістові розділи – модулі, але перевага над традиційною полягає в тому, що викладач самостійно визначає кількість лекційних, лабораторних, практичних занять та самостійної роботи студентів за кожен модуль в межах заданого нормативу. Таким чином, з’являється можливість збільшувати кількість лабораторних занять у другому

змістовому модулі, коли студенти вже володіють необхідним теоретичним мінімумом і можуть працювати над власними експериментами (Таблиця 2).

Проблема, зв'язана з контролем роботи студентів полягала у тому, що оцінювався фактично кінцевий результат – звіт, який представлявся на захисті. Не секрет, що одна із стратегій навчальної діяльності студентів – все робити в останній момент, бо “ніч завжди попереду”. Така ситуація значно знижує рівень робіт, якість їх проведення, спричиняє до фабрикацію та фальсифікацію результатів. Обов'язкова вимога кредитно-модульної системи – підсумкові модульні роботи – контрольні зрізи за результатами кожного модулю. Увесь курс експериментальної психології ми розділили на три модулі: “Вступ до наукового дослідження”, “Планування та проведення психологічних експериментів” та “Аналіз та представлення результатів психологічних експериментів” (Таблиця 2). Підсумкова контрольна робота за перший модуль містить тестові, теоретичні та практичні завдання, які дозволяють визначити рівень засвоєння студентами методологічних основ експериментального дослідження та системи базових понять. До складу другої та третьої контрольної роботи додатково включені творчі завдання – розробка власної дослідницької програми (модуль № 2) та звіт за результатами власного експериментального дослідження (модуль № 3). Таким чином, практична робота студентів оцінюється в два етапи: планування експерименту (виділення структурних елементів, деонтологічний аналіз, добір експериментальних планів та методів виміру експериментального ефекту) та аналіз результатів експерименту (якісний і кількісний аналіз, інтерпретація результатів). Таке поетапне оцінювання, дозволяє ефективно контролювати усі дослідницькі кроки студентів і позбавляє викладачів від “наївного здивування”: як студент-двієчник, що не відвідав жодного заняття зміг спланувати та провести цілком пристойний експеримент.

Окрім можливостей поетапного контролю за плануванням та проведенням психологічних експериментів, написання модульних

контрольних робіт стало дієвим засобом стимуляції навчальної активності студентів: оцінку за модуль можна отримати автоматично, якщо на заняттях практичного курсу отримано 70% від усіх можливих оцінок; а оцінка за екзамен може стати середньою від модульних, якщо вона задовольняє студента. До того ж студенти завжди мають можливість покращити свій результат – прийти на підсумкову контрольну роботу або екзамен і здавати матеріал на загальних засадах.

У таблиці 2. представлена структура та розподіл навчальних годин з курсу “Експериментальна психологія” у відповідності до стандартів кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищій школі [1].

Таблица 2.

Структура та розподіл годин з курсу “Експериментальна психологія”

ТЕМИ		КІЛЬКІСТЬ ГОДИН				ФОРМА КОНТРОЛЮ
		лекції	практичні	лабораторні	самостійна робота	
Модуль 1. ВСТУП ДО НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ						
1.1 .	Становлення і розвиток експерименту в психології	2	2		7	
1.2 .	Методологія науки. Нормативи наукового мислення	2	2		7	
1.3 .	Структура наукового дослідження	2	2		6	
1.4 .	Етичні та правові аспекти психологічних досліджень	2	2		6	
1.5 .	Емпіричні методи дослідницької роботи	2	2		6	
Модульна контрольна робота			2			
Всього за модуль		10	12		32	54
Модуль 2. ПЛАНУВАННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ						

2.1 .	Експеримент як метод психологічного дослідження	2	2		7	
2.2 .	Валідність експерименту та контроль змінних	2	2		7	
2.3 .	Плани експериментального дослідження	4	2		6	
2.4 .	Дослідницька програма в експерименті	2		10	6	
<i>Модульна контрольна робота</i>			2			
Всього за модуль		10	8	10	26	54
Модуль 3. АНАЛІЗ ТА ПРЕДСТАВЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ						
3.1 .	Аналіз та інтерпретація результатів експериментів	2	2	6	9	
3.2 .	Узагальнення та представлення результатів експериментальних досліджень	2	2	4	9	
3.3 .	Галузеві експерименти в психології	6	2		8	
<i>Модульна контрольна робота</i>			2			
Всього за модуль		10	8	10	26	54
ВСЬОГО		30	28	20	90	162

С. 175

Висновки

Володіння нормативами експериментальної психології є обов'язковою вимогою для фахівців-психологів. Вміння планувати, проводити психологічні експерименти, аналізувати отримані дані та узагальнювати їх у висновках мають здобуватися під час навчання у вузі. Саме тому при викладанні курсу “Експериментальна психологія” увага має звертатися не лише на теоретичну підготовку студентів, а й на їх озброєння практичними навичками. Дієвим у досягненні цієї мети є планування та проведення власних психологічних експериментів, коли студенти можуть вибрати та вивчити цікаву для себе проблему. Кредитно-модульна система організації навчального процесу у вузі дозволяє ефективно структурувати навчальний матеріал, забезпечує поетапний контроль знань та навичок студентів, розширює можливості стимулювання їх навчальної активності.

Література:

1. **Горбунова В.В.** Експериментальна психологія: навчальна робоча програма курсу. – Житомир, ЖДУ імені Івана Франка, 2005. – 35 с.
2. **Готтсданкер Ф.** Основы психологического эксперимента: Учеб. пособие: Пер. с англ.– М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 464 с.
3. **Гудвин Дж.** Исследование в психологии: методы и планирование. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 558 с.
4. **Дружинин В.М.** Экспериментальная психология. – СПб: Питер, 2000. – 320 с.
5. **Корнилова Т.В.** О проблеме реструктурирования базовых курсов по психологии (на примере “Введения в психологический эксперимент”) // Психол. журн. – 2000. – Т.21. – №1. – С. 6-12.
6. **Кэмпбелл Д.** Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях. – СПб: Социально-психологический центр, 1996. – 391 с.
7. **Мартин Д.** Психологические эксперименты. – СПб.: ЕВРОЗНАК, 2002. – 480 с.
8. **Солсо Р.Л., Джонсон Х.Х., Бил М.К.** Экспериментальная психология: практический курс. – Спб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 528 с.